

**CENTRUM
EUROPY
WSCHODNIEJ**

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Nadia Gergało - Dąbek

Kontrowersje wokół nowej ustawy edukacyjnej w Ukrainie

Copyright © Centrum Europy Wschodniej UMCS

REDAKCJA NAUKOWA:

Prof. dr hab. Walenty Baluk

Dr Nadia Gergało-Dąbek

OPRACOWANIE GRAFICZNE:

Mgr Barbara Targońska

WYDAWCA:

**Centrum Europy Wschodniej
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie**

ul. Zana 11, 20-601 Lublin,
tel. (+48) 81 537 64 04; tel./faks (+48) 81 537 64 61
biuro@centrum.umcs.pl
<http://www.centrum.umcs.pl>

ANALIZY / SPOŁECZEŃSTWO Nr 16

Nadia Gergało - Dąbek

Kontrowersje wokół nowej ustawy edukacyjnej
w Ukrainie

LUBLIN, październik 2017

Kilka dni po rozpoczęciu nowego roku szkolnego, a dokładnie w dniu 5 września 2017 roku, Rada Najwyższa Ukrainy uchwaliła nową ustawę edukacyjną¹, która ma zapoczątkować reformy w dziedzinie edukacji. Ustawa wprowadza 12-letnią (zamiast dotychczasowej 11-letniej) edukację w zakresie wykształcenia na poziomie średnim, zmiany w programie i w podejściu do celów kształcenia, przewiduje podniesienie wynagrodzenia dla nauczycieli oraz wprowadza wiele nowych rozwiązań. W myśl ustawy wykształcenie średnie będzie podzielone na trzy etapy: początkowy czteroletni, podstawowy pięcioletni oraz wyprofilowany/specjalistyczny trzyletni. Ponadto ustawa umożliwia tzw. „kształcenie inkluzywne” (ukr. *інклюзивне навчання*): placówki edukacyjne mogą tworzyć klasy lub grupy dla osób o szczególnych potrzebach edukacyjnych, a na wniosek osób o takich potrzebach lub ich rodziców szkoły mają obowiązek utworzenia takich grup lub klas. Ustawa zapewnia m.in. prawo do pobierania edukacji w języku migowym dla osób z wadami słuchu. Wprowadza ona również zmiany w systemie oceniania i wynagradzania nauczycieli: co pięć lat mają oni odbyć atestację, a ci nauczyciele, którzy się rozwijają, podnoszą swoje kwalifikacje oraz mają tytuły naukowe będą mieli większe zarobki.

Kontrowersyjny artykuł

O ustawie zrobiło się głośno zarówno w kraju, jak i w kilku państwach sąsiadujących z Ukrainą za sprawą artykułu 7. – tzw. „językowego”. Artykuł 7. ustawy „O edukacji” stanowi, że językiem procesu nauczania w placówkach edukacyjnych jest język państwowy, czyli ukraiński. W myśl tego artykułu państwo ukraińskie zapewnia każdemu obywatelowi prawo do uzyskania edukacji na wszystkich poziomach kształcenia w placówkach państwowych i publicznych w języku państwowym. Jednocześnie zaznacza się, że osobom, które należą do mniejszości narodowych i narodów rdzennych (ukr. *корінні народи*), gwarantuje się prawo do nauki języka ojczystego. Tuż po uchwaleniu ustawy wspólnota rumuńska z obwodu Czerniowieckiego² oraz wspólnota węgierska na Zakarpaciu³ zaapelowały do prezydenta Petra Poroszenki, by zawetował ustawę jako naruszającą prawa mniejszości narodowych, a zatem – niezgodną z Konstytucją

¹ Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [dostęp: 21.10.2017]

² Румуни Чернівецької області просять Президента накладити вето на Закон «Про освіту», Інформаційне агентство АСС, 07.09.2017, <http://acc.cv.ua/chernivtsi/26146-rumuni-chernivetskoji-oblasti-prosyat-prezidenta-naklasti-veto-na-zakon-pro-osvitu> [dostęp: 21.10.2017]

³ Угорська спільнота Закарпаття звернулася до керівництва держави щодо мовного законодавства, 09.09.2017, <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/240647> [dostęp: 21.10.2017]

Ukrainy. W odpowiedzi Ministerstwo Oświaty i Nauki odparło zarzuty i podkreśliło, że ustawę przygotowywano bardzo skrupulatnie, szczególnie pod kątem zgodności z Konstytucją.

Artykuł „językowy” wywołał niezadowolenie nie tylko ze strony mniejszości narodowych (głównie węgierskiej, rumuńskiej i rosyjskiej oraz części rosyjskojęzycznych obywateli), ale – paradoksalnie – części środowisk popierających totalną derusyfikację Ukrainy (np. pisarki, aktywistki oraz członkini Komisji Koordynacyjnej ds. użycia języka ukraińskiego we wszystkich dziedzinach życia przy Ministerstwie Kultury Ukrainy Łarysy Nicoj, deputowanego Jurija Lewczenki z partii „Swoboda” i innych). Ich zdaniem artykuł „językowy” nie jest precyzyjny i pozostawia dużą furtkę dla zachowania dotychczasowego stanu rzeczy. Ową furtką ma być o pkt. 4 art. 7, w którym mowa jest o tym, że „w placówkach oświatowych jedna lub więcej dyscyplin może być nauczana w dwóch lub więcej językach, w języku urzędowym, w języku angielskim, w innych oficjalnych językach Unii Europejskiej, zgodnie z programem edukacyjnym”⁴. Zdaniem Łarysy Nicoj, ten zapis uniemożliwi prawdziwą ukrainizację szkoły, gdyż węgierski, rumuński czy polski są językami Unii Europejskiej, a ponadto nie wiadomo, ile dokładnie przedmiotów może być nauczanych w tych językach. W ocenie przeciwników może to spowodować zachowanie status quo w szkołach np. mniejszości węgierskiej, rumuńskiej czy polskiej.

Reakcja międzynarodowa

Ustawa wywołała gwałtowną reakcję ze strony kilku sąsiednich państw, m. in. Węgier, Rumunii i Rosji. Prezydent Rumunii na znak protestu przeciwko uchwaleniu ustawy odwołał swoją wizytę w Ukrainie⁵. Najostrzej zareagowały Węgry: minister Spraw Zagranicznych i Handlu Péter Szijjártó użył bardzo ostrych słów, mówiąc, że „Ukraina wbiła nóż w plecy Węgier”⁶. Oznajmił on, że władze węgierskie połączą wysiłki z władzami Rumunii, by nie dopuścić do ograniczenia

⁴ Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [dostęp: 21.10.2017]

⁵ *Prezident Rumunii скасував візит до України через новий закон про освіту*, УНІАН, 22.09.2017, <https://www.unian.ua/politics/2148409-prezident-rumuniji-skasuvav-vizit-do-ukrajini-cherez-noviy-zakon-pro-osvitu.html> [dostęp: 21.10.2017]

⁶ *Ukraine has stabbed Hungary in the back by amending its education act*, Ministry of Foreign Affairs and Trade, 07.09.2017, <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/ukraine-has-stabbed-hungary-in-the-back-by-amending-its-education-act> [dostęp: 21.10.2017]

praw mniejszości węgierskiej i rumuńskiej w Ukrainie⁷. Władze Węgier zagroziły również, że odtąd nie będą popierać działań Ukrainy na arenie międzynarodowej, będą blokować jej wejście do Unii Europejskiej⁸ oraz zagroziły Ukrainie sankcjami⁹ i zerwaniem umowy stowarzyszeniowej z UE. Oprócz tego, ministrowie spraw zagranicznych czterech państw – Bułgarii, Grecji, Rumunii i Węgier – wspólnie oświadczyli, że zwrócą się do Rady Europy i OBWE w sprawie łamania przez Ukrainę praw mniejszości narodowych¹⁰. Ostrą reakcję Węgier niektórzy eksperci tłumaczą prorosyjskim nastawieniem władz tego kraju¹¹. Oburzenie wyraziła również Rosja, która określiła ustawę jako „akt ludobójstwa”¹². Jednakże reakcja Rosji raczej nie zrobiła wrażenia na Ukrainie, gdyż zarówno władze, jak i obywatele Ukrainy coraz mniej przejmują się tym, co powiedzą na Kremlu. Prezydent Poroszenko oświadczył, że Ukraina nie będzie zwracała uwagi na histerię językową Moskwy, natomiast będzie rozmawiać i dyskutować z partnerami europejskimi i sąsiadami, by donieść swoją pozycję do nich.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Polski z kolei zareagowało dość spokojnie na przyjętą ustawę edukacyjną. „Ministerstwu Spraw Zagranicznych RP proces zmian ustawy o edukacji na Ukrainie był znany od początku. Sprawa ta była m.in. poruszana podczas posiedzenia Komisji konsultacyjnej do spraw szkolnictwa mniejszości narodowych w kwietniu 2017 oraz spotkań Ambasadora RP z przedstawicielami Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy. Strona ukraińska podkreślała konsekwentnie, że celem ustawy przyjętej ostatecznie 5 września nie jest rugowanie języków mniejszości narodowych [...] MSZ będzie uważnie obserwować proces wdrożenia ustawy w życie i podejmie wszelkie niezbędne

⁷ *It is natural for Hungary and Romania to take joint action*, Ministry of Foreign Affairs and Trade, 02.10.2017, <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/it-is-natural-for-hungary-and-romania-to-take-joint-action> [dostęp: 21.10.2017]

⁸ *This will be painful for Ukraine*, Ministry of Foreign Affairs and Trade, 26.09.2017, <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/this-will-be-painful-for-ukraine> [dostęp: 21.10.2017]

⁹ *Голова МЗС Угорщини погрожує санкціями ЄС проти України через закон про освіту*, УНІАН, 10.10.2017, [dostęp: 21.10.2017] <https://www.unian.ua/politics/2181459-golova-mzs-ugorschini-pogrojuje-sanktsiyami-es-proti-ukrajini-cherez-zakon-pro-osvitu.html> [dostęp: 21.10.2017]

¹⁰ *Чотири країни звернуться в Раду Європи і ОБСЄ через український закон про освіту*, „Тиждень” 14.09.2017, <http://tyzhden.ua/News/200031> [dostęp: 21.10.2017]

¹¹ В. Портников, *Дело не в Венграх*, LB.UA, 10.10.2017, https://lb.ua/news/2017/10/10/378857_delo_vengrah.html [dostęp: 21.10.2017]; *Борьба за мову: чому в ЄС активно критикують український закон про освіту*, РБК-Україна, 14.09.2017, <https://daily.rbc.ua/ukr/show/pochemu-es-aktivno-kritikuyut-ukrainskiy-1505388062.html> [dostęp: 21.10.2017]

¹² *Поражение в правах. Госдума и Совфед осудили закон об образовании на Украине*, „Российская Газета”, 27.09.2017, <https://rg.ru/2017/09/28/parlamentarii-rf-nazvali-etnocidom-ukrainskiy-zakon-ob-obrazovanii.html> [dostęp: 21.10.2017]

działania, by zapewnić Polakom na Ukrainie dostęp do nauki w języku polskim. Jesteśmy przekonani, że strona ukraińska dotrzyma zobowiązania do konsultowania z nami ew. regulacji dotyczących używania języków mniejszości narodowych”, - czytamy w komunikacie MSZ RP¹³.

Odpowiedź Ukrainy na zarzuty

Władze Ukrainy nie spodziewały się aż tak ostrej reakcji międzynarodowej, szczególnie ze strony Węgier. Nie brakowało głosów, że trzeba było wcześniej przygotować odpowiednie środowiska krajowe i międzynarodowe do uchwalenia ustawy. Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy broni się, że ustawę konsultowano zarówno z przedstawicielami mniejszości narodowych, jak i rządami kilku państw. Jeszcze przed uchwaleniem ustawy przez Radę Najwyższą Minister Spraw Zagranicznych Ukrainy Pawło Klimkin w obszernym wywiadzie dla węgierskiego wydania „[Magyar Nemzet](#)” zapewniał, że nowa ustawa edukacyjna daje mniejszościom narodowym dodatkowe szanse realizować swoje możliwości w Ukrainie dzięki znajomości języka państwowego. „Uważam za bardzo ważne, aby każdy obywatel Ukrainy posiadał znajomość języka państwowego. Jeżeli to jest radykalizm, to ja też jestem radykałem”¹⁴, - oświadczył minister. Deputowana z obozu Petra Poroszenki Wiktorija Siumar potwierdziła, że ustawa była konsultowana z przedstawicielami mniejszości narodowych, jednakże przyznała, że uzgodniona z mniejszościami wersja nie miała szans zostać przegłosowana i dlatego ją zmodyfikowano¹⁵. Odpierając zarzuty Minister Oświaty i Nauki Lilija Hrynewycz podkreśliła, że prace nad ustawą przebiegały ze szczególnym uwzględnieniem ustawy zasadniczej i mają zwiększyć szanse dzieci pochodzących z mniejszości narodowych, gdyż obecna sytuacja wygląda tak, że dzieci te kończą szkoły finansowane z budżetu państwa i nie władają językiem państwowym. Dzieci węgierskiej i rumuńskiej mniejszości narodowych są izolowane od społeczeństwa ukraińskiego przez to, że nie znają języka państwowego. Minister zaprzeczyła

¹³ Wyjaśnienia MSZ w związku z ustawą o edukacji i nauczaniem w języku polskim na Ukrainie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, 07.09.2017, http://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/c/MOBILE/aktualnosci/dla_mediow/sprostowania/wyjasnienia_msz_w_zwiazku_z_ustawa_o_educacji_i_nauczania_w_jezyku_polskim_na_ukrainie [dostęp: 21.10.2017]

¹⁴ Интерв'ю Міністра закордонних справ України П.Клімкіна для угорської газети Мадяр Немзет: «Нагорода почесного громадянина для Володимира Путіна не політичне, а моральне питання», Посольство України в Угорщині, 05.09.2017, <http://hungary.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/59533-intervju-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-pklimkina-dlya-ugorsykoji-gazeti-madyar-nemzet-nagoroda-pochesnogo-gromadyanina-dlya-volodimira-putina-ne-politichne-a-moralnye-pitannya> [dostęp: 21.10.2017]

¹⁵ "Мовні квоти на радіо перевиконуються: кожна третя пісня – українська", - Вікторія Сюмар, «Цензор.нет», 04.10.2017, https://ua.censor.net.ua/resonance/457942/movni_kvoty_na_radio_perevykonuyutsya_kojna_tretya_pisnya_ukrayinska_viktoriya_syumar [dostęp: 21.10.2017]

również łamanie przez Ukrainę zobowiązań międzynarodowych i oświadczyła, że Ukraina wyraża gotowość skierowania tej ustawy do Rady Europy w celu ekspertyzy.

Mimo sprzeciwów w kraju i za granicą Prezydent Poroszenko podpisał ustawę w dniu 25 września, a już w dniu 28 września Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy skierowało ustawę „O edukacji” na ekspertyzę do Komisji Weneckiej, żeby potwierdzić brak łamania międzynarodowych zobowiązań¹⁶. Jednocześnie Petro Poroszenko zaapelował do rządu, by bardziej aktywnie działał na rzecz doniesienia do opinii międzynarodowej argumentów i racji strony ukraińskiej. Jak słusznie zauważył jeden ze znanych dziennikarzy ukraińskich, „Ukraina nie chce odebrać Rumunom języka rumuńskiego, Węgrom – węgierskiego, Polakom – polskiego. Ukraina chce dać im wszystkim możliwość posługiwania się językiem ukraińskim. Dla zrozumienia tej prostej tezy nie wystarcza jedynie zaufania. Właśnie od odbudowania atmosfery zaufania i powinniśmy zacząć”¹⁷. Dlatego pierwszorzędnym zadaniem władz ukraińskich jest prowadzenie intensywnego dialogu na arenie międzynarodowej oraz dostosowanie się do przyszłych wniosków Komisji Weneckiej.

Mniejszości narodowe a nowa ustawa

Według ostatniego powszechnego spisu ludności z 2001 r. najliczebniejszymi mniejszościami narodowymi w Ukrainie w skali poszczególnych regionów, gdzie ich liczebność przekracza 10%, są rosyjska, węgierska, rumuńska i krymskotatarska (dla porównania w skali kraju na trzecim miejscu po Ukraińcach i Rosjanach znajdują się Białorusini - 275 800 osób, co stanowi 0,6% w skali kraju, jednakże mniejszość białoruska jest rozproszona po całej Ukrainie i nie jest tak prężna, jak wymienione wyżej). Mniejszość krymskotatarska¹⁸ zamieszkuje głównie anektowaną obecnie przez Rosję Republikę Autonomiczną Krym, gdzie stanowi 12% (243 400 osób). W obwodzie Zakarpackim mieszka 151 500 mieszkańców narodowości węgierskiej (12,1%), z kolei w obwodzie Czerniowieckim 114 600 mieszkańców narodowości rumuńskiej (12,5%)¹⁹.

¹⁶ МЗС України направило закон про освіту до Венеційської комісії, „Тиждень”, 28.09.2017, <http://tyzhden.ua/News/200962> [dostęp: 21.10.2017]

¹⁷ В. Портников, Закон «Про освіту», мова та європейські сусіди. Не вистачає довіри, „Радіо Свобода”, 23 вересня 2017 року, <https://www.radiosvoboda.org/a/28752214.html> [dostęp: 21.10.2017]

¹⁸ 20 marca 2014 r. Rada Najwyższa Ukrainy ustawą uznała Tatarów Krymskich za rdzenny naród w Republice Autonomicznej Krym.

¹⁹ Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, Державний комітет статистики України, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/#regions> [dostęp: 21.10.2017]

Mniejszość rosyjska zamieszkuje głównie obwody wschodnie i południowe: ARK – 58,3%, obwód Dniepropietrowski – 17,6%, Doniecki – 38,2%, Zaporoski – 24,7%, Ługański – 39%, Mikołajowski – 14,1%, Odeski – 20,7%, Charkowski – 25,6%, Chersoński – 14,1% (stanem na 2001 r.)²⁰.

Obecnie w Ukrainie działa prawie 700 szkół z językami mniejszości narodowych, w których uczy się 400 000 uczniów²¹. Pełne wykształcenie średnie odbywa się w sześciu językach mniejszości narodowych, początkowe – dodatkowo jeszcze w dwóch. Na Zakarpaciu funkcjonuje 70 szkół z węgierskim językiem nauczania, gdzie edukację pobiera około 12 500 uczniów. Ponadto w mieście Berehowe działa uniwersytet węgierski. W obwodzie Czerniowieckim funkcjonuje 75 szkół z rumuńskim językiem nauczania, w których pobiera naukę około 13 000 uczniów. Rosyjskojęzycznych szkół w Ukrainie około 600, do których uczęszcza blisko 250 000 uczniów. Ponadto w Ukrainie funkcjonuje 5 szkół z polskim językiem nauczania i 3 z mołdawskim, w których uczy się odpowiednio 1000 i 500 uczniów²².

Z opublikowanych w bieżącym roku wyników testów maturalnych z języka ukraińskiego wynika, że najgorszy wynik uzyskali maturzyści dwóch obwodów – Zakarpackiego (aż 27,8% nie zdało) i Czerniowieckiego (22,9% nie zdało)²³, w dużej mierze za sprawą tych dwóch licznych mniejszości narodowych - węgierskiej i rumuńskiej odpowiednio. Dla porównania we wschodnich i południowych obwodach, w których tradycyjnie przeważa jak mniejszość rosyjska, tak i ludność rosyjskojęzyczna, znacznie mniej maturzystów nie zdało matury z języka ukraińskiego: w Ługańskim²⁴ tylko 4,5%, w Donieckim – 4,5%, w Charkowskim – 4,6%, w Dniepropietrowskim – 4,7%, w Odeskim – 8,4%, w Chersońskim – 9,6%²⁵. Podobnie przedstawia się sytuacja ze znajomością historii Ukrainy: w obwodzie Zakarpackim aż 36,2% maturzystów nie zdało matury z historii Ukrainy, w

²⁰ Tamże.

²¹ *Боротьба за мову: чому в ЄС активно критикують український закон про освіту*, РБК-Україна, 14.09.2017,

<https://daily.rbc.ua/ukr/show/pochemu-es-aktivno-kritikuyut-ukrainskiy-1505388062.html> [dostęp: 21.10.2017]

²² Tamże.

²³ *Офіційний звіт про проведення в 2017 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти*, Український центр оцінювання якості освіти, Київ 2017, т. 1, http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/08/ZVIT_ZNO_2017_Tom_1.pdf, s.146 [dostęp: 21.10.2017]

²⁴ Bez terenów okupowanych.

²⁵ *Офіційний звіт про проведення в 2017 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти*, Український центр оцінювання якості освіти, Київ 2017, т. 1, http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/08/ZVIT_ZNO_2017_Tom_1.pdf, s. 146 [dostęp: 21.10.2017]

Czerniowieckim – 33,0%, z kolei w Ługańskim – 11,4%, w Donieckim – 12,6%, w Dniepropietrowskim – 11,7%, w Charkowskim – 11,7%, w Odeskim – 15,9%, w Chersońskim – 15,9%²⁶.

To są dane ze wszystkich szkół w tych regionach, natomiast w poszczególnych szkołach z językiem nauczania mniejszości sytuacja jest o wiele gorsza: w rejonie Berehowskim na Zakarpaciu 63% absolwentów nie zdało matury z ukraińskiego, przy czym w szkole Hatiańskiej – 94%, w liceum Janoszowskim – 92%, a w Nowetlenfołowskiej, Wyłockiej i Wetykopaładzkiej szkołach średnich rejonu Wynohradowskiego aż 100% maturzystów nie zdało matury z języka ukraińskiego²⁷.

Po uchwaleniu ustawy pojawił się szereg artykułów i reportaży, w których dziennikarze opisują sytuację językową m.in. w miejscowościach na Zakarpaciu, gdzie mieszka mniejszość węgierska. Z relacji dziennikarzy wynika, że dzieci w ogóle nie rozumieją po ukraińsku i nawet na proste pytanie „gdzie jest stadion?” nie potrafią odpowiedzieć²⁸. W obwodzie Czerniowieckim z mniejszością rumuńską sytuacja jest trochę lepsza – dzieci trochę rozumieją ukraiński, chociaż 60% absolwentów szkół z rumuńskim językiem nauczania nie zdało matury z języka ukraińskiego, a 67% z historii Ukrainy²⁹.

Autorzy ustawy uzasadniają uchwalenie artykułu „językowego” właśnie bardzo słabą znajomością języka ukraińskiego wśród maturzystów pochodzących z mniejszości narodowych, głównie węgierskiej i rumuńskiej, co odbiera im szansę na rozpoczęcie studiów na uczelniach ukraińskich, zamyka drogę do podjęcia pracy w wielu dziedzinach i czyni ich odizolowanymi od reszty społeczeństwa. Uchwalenie ustawy – w ocenie jej obrońców – ma to zmienić: kształcenie na poziomie przedszkolnym i wczesnoszkolnym (klasy 1-4) będzie się nadal odbywać w językach mniejszości narodowych, jednakże większy niż dotychczas nacisk położony będzie na opanowanie języka ukraińskiego jako jedyne państwowego. Natomiast w klasach 5-9 na poziomie szkoły podstawowej proces nauczania będzie przebiegał w języku ukraińskim, żeby dzieci pochodzące z mniejszości

²⁶ Tamże, s. 150

²⁷ *Знову про ЗНО: В окремих селах Закарпаття тести з української мови не склали 100% випускників*, Mukachevo.net, 04.09.2017, <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/240617> [dostęp: 21.10.2017]

²⁸ *Чи є на Закарпатті українська мова? Ми перевірили, як місцеві жителі володіють державною мовою*, «Експрес», 09.10.2017, <http://expres.ua/main/2017/10/09/265819-zakarpatti-ukrayinska-mova-my-pereviryli-miscevi-zhyteli-volodiyut> [dostęp: 21.10.2017]

²⁹ *Нацменшини проти нового закону про освіту — репортаж із Закарпатської та Чернівецької областей*, Hromadske, 10.10.2017, <https://hromadske.ua/posts/natsmenshyny-proty-novoho-zakonu-pro-osvitu> [dostęp: 21.10.2017]

narodowych mogły posługiwać się swobodnie językiem państwowym i po ukończeniu szkoły średniej zdawać na ukraińskie uczelnie wyższe.

Jednym z powodów uchwalenia artykułu językowego, co przyznaje m. in. deputowana z obozu prezydenckiego Wiktorija Siumar, było dążenie do ograniczenia języka rosyjskiego w szkołach, zaś reakcja mniejszości węgierskiej i rumuńskiej okazała się efektem ubocznym³⁰. Potwierdzenie tego pośrednio znajdujemy chociażby w pkt. 4. art. 7. Ustawy, w którym mówi się o możliwości nauczania jednej lub kilku dyscyplin (lecz nie ma ograniczenia, ile dokładnie) w językach oficjalnych Unii Europejskiej, a, jak wiadomo, język rosyjski nie jest językiem oficjalnym UE. Stosunek do języka rosyjskiego wśród obywateli Ukrainy się zmienia, dlatego coraz częściej rodzice buntują się przeciwko temu, żeby ich dzieci miały w szkole język rosyjski³¹. Dla wielu Ukraińców język rosyjski stał się językiem, który przyniósł wojnę do ich kraju i nie godzą się na to, żeby był on w ukraińskich szkołach. Pisarka i aktywistka Łarysa Nicój opisywała liczne przypadki batalii rodziców³² z dyrekcjami szkół i ministerstwem³³, które często były przegrywane z powodu poprzedniej ustawy edukacyjnej. W ocenie autorów nowa ustawa ma to zmienić.

Zobowiązania międzynarodowe Ukrainy, język rosyjski a ustawa edukacyjna

Krytycy ustawy zarzucają łamanie zobowiązań międzynarodowych, które Ukraina wzięła na siebie, podpisując m.in. Europejską Kartę Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, Konwencję Ramową, umowy bilateralne z sąsiadami i inne akty prawa międzynarodowego. Profesor Katedry Prawa Międzynarodowego Akademii Kijowsko-Mohylańskiej Wołodymyr Wasylenko jednakże uważa, że ustawa nie łamie standardów i zobowiązań międzynarodowych. Artykuł „językowy” jest artykułem ramowym, który wymaga implementacji w postaci dodatkowych ustaw. W jego ocenie, ustawodawca zamierzał zachować

³⁰ "Мовні квоти на радіо перевиконуються: кожна третя пісня – українська", - Вікторія Сюмар, «Цензор.нет», 04.10.2017, https://ua.censor.net.ua/resonance/457942/movni_kvoty_na_radio_perevykonuyutsya_kojna_tretya_pisnya_ukrayinska_viktoriya_syumar [dostęp: 21.10.2017]

³¹ Батьки українських школярів пишуть заяви проти вивчення російської мови, „ВолиньPost”, 17.09.2015, <http://www.volynpost.com/news/57271-batky-ukrainskyh-shkoliariv-pyshut-zaiavy-proty-vyvchennia-rosijskoi-movy> [dostęp: 21.10.2017]

³² Лариса Ніцой: У селищі на Одещині протестують батьки, дітей яких примушують навчатися російською, „Інформаційний акцент”, 28.09.2017, <https://www.infa.ua/lary-sa-nitsoj-u-sely-shhi-na-odeshhy-ni-protestuyut-bat-ky-ditej-yaky-h-pry-mushuyut-navchaty-sya-rosijs-koyu/> [dostęp: 21.10.2017]

³³ Письменник Лариса Ніцой: В українських школах у Києві дітей тепер змушують вчити російську, „Главлком”, 18.08.2016, <http://glavcom.ua/interviews/pismennik-larisa-nicoy-v-ukrajinskih-shkolah-u-kijevi-ditey-teper-zmushuyut-vchiti-rosiysku-367868.html> [dostęp: 21.10.2017]

równowagę pomiędzy zapewnieniem prawa mniejszości do zachowania swojej tożsamości narodowej a interesem bezpieczeństwa państwa³⁴. Natomiast ekspert polityczny Mychajło Pawliw wyraził wątpliwość, czy artykuł ten jest zgodny z Konstytucją, ponadto jego uchwalenie jest nie na czasie, gdyż kwestia językowa nie łączy społeczeństwo, a dzieli³⁵. obrońcy ustawy podkreślają, że Ukraina powinna się kierować własnym interesem i odnotowują, że na Węgrzech, gdzie mieszka ukraińska mniejszość narodowa, nie ma ani jednej szkoły z ukraińskim językiem nauczania.

Prezydent Poroszenko podczas swojego wystąpienia na posiedzeniu Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy podkreślił, że w myśl Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych zobowiązania państwa wobec mniejszości narodowych powinny być realizowane bez szkody dla nauczania języka oficjalnego. Jego zdaniem, „niedopuszczalną jest sytuacja, gdy dzieci należące do mniejszości narodowych w Ukrainie nie posiadają znajomości języka ukraińskiego, która jest im potrzebna dla kontynuacji nauki na uczelniach, dla rozwoju kariery i samorealizacji w Ukrainie”³⁶. Prezydent Ukrainy wyraził przekonanie, że wnioski Komisji Weneckiej usuną wszelkie kontrowersyjne interpretacje tej ustawy, która ma na celu „zapewnić godne miejsce dla wszystkich mniejszości narodowych w jedynym społeczeństwie ukraińskim”³⁷.

Jeśli chodzi zaś o język rosyjski, to powzięte przez Ukrainę zobowiązania międzynarodowe dotyczące zapewnienia wsparcia dla języków mniejszości narodowych nie uwzględniają specyficznej roli języka rosyjskiego w Ukrainie, który jest w zupełnie innej sytuacji, niż pozostałe języki mniejszości narodowych. Nie jest on bowiem tylko językiem mniejszości rosyjskiej i tym bardziej nie jest językiem zagrożonym w Ukrainie. W języku rosyjskim pobiera edukację szkolną o wiele więcej uczniów, niż wynikałoby to z liczebności mniejszości rosyjskiej i nie da się tego uregulować jednym artykułem sprowadzając ten język do języka jednej z mniejszości. Wybór na rzecz kształcenia w języku rosyjskim wynika z bardzo różnych czynników: jego roli i statusu w społeczeństwie ukraińskim, inercją,

³⁴ Росія використовує російську мову як елемент залучення до «руського мира», – Леонов, „Радіо Свобода”, 29.09.2017, <https://www.radiosvoboda.org/a/28764989.html> [dostęp: 21.10.2017]

³⁵ Там же.

³⁶ Порошенко висловив "чітку позицію" щодо закону про освіту: діти з нацменшин повинні знати українську мову, УНІАН, 11.10.2017, <https://www.unian.ua/politics/2182441-poroshenko-zobov'yazannya-pered-natsmenshinami-mayut-vikonuvatis-bez-shkodi-dlya-ukrajinskoji-movi.html> [dostęp: 21.10.2017]

³⁷ Порошенко переконаний, що висновок Венеціанської комісії зніме напругу навколо закону про освіту, УНІАН, 11.10.2017, <https://www.unian.ua/politics/2182571-poroshenko-perekonaniy-scho-visnovok-venetsianskoji-komisiji-znime-naprugu-navkolo-zakonu-pro-osvitu.html> [dostęp: 21.10.2017]

brakiem znajomości ukraińskiego, brakiem akceptacji dla tzw. ukrainizacji, większymi – dotychczas – możliwościami w zrobieniu kariery itp. Na to złożyły się na przestrzeni wielu lat (szczególnie w okresie przebywania Ukrainy w składzie ZSRR) różne czynniki, które nie są przedmiotem tej analizy. Sytuacja z językiem rosyjskim jest złożona i wymaga wyważonych działań ze strony państwa.

Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy ws. ukraińskiej ustawy edukacyjnej

Na wniosek Rumunii, który poparli m. in. przedstawiciele Węgier, Mołdawii, Niemiec i Wielkiej Brytanii, w dniu 12 października br. zwołano w trybie pilnym Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w celu debaty nad ukraińską ustawą edukacyjną. Po bardzo burzliwej debacie, w której przeciwnicy ustawy głównie z Rumunii i Węgier domagali się anulowania ustawy, przyjęto rezolucję w tej sprawie³⁸. W rezolucji pod numerem 2189 (2017) Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy wyraziło swoje zaniepokojenie nową ustawą edukacyjną w Ukrainie oraz rozczarowanie, że przesłaną ją do Komisji Weneckiej po uchwaleniu przez Radę Najwyższą i podpisaniu przez Prezydenta, a nie przed. Jednocześnie „Zgromadzenie uważa za przedwczesne zajęcie zdecydowanego stanowiska odnośnie jakichkolwiek kwestii prawnych. Jest jednak przekonane, że ważne jest wywiązywanie się z zobowiązań opartych na Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Ramowej Konwencji o Ochronie Mniejszości Narodowych i Karty Języków Regionalnych, a także promowanie wznowienia konstruktywnego dialogu między różnymi zaniepokojonymi stronami” – czytamy w p. 3 rezolucji.

W rezolucji wskazano również trzy główne zasady (p. 4, 5, 6), którymi powinny się kierować władze Ukrainy w dalszych uzgodnieniach na rzecz konsensusu: 1) znajomość języka państwowego jest czynnikiem jedności i integracji społecznej, którego nauczanie państwo ma prawo promować oraz domagać się, aby język ukraiński był językiem nauczania dla wszystkich; 2) uwzględnienie roli języka jako elementu indywidualnej i zbiorowej tożsamości (gdy państwo podejmuje kroki na rzecz rozwoju języka oficjalnego, to muszą one jednocześnie dążyć do ochrony i promocji języków mniejszości narodowych, w przeciwnym razie skutkiem będzie asymilacja, a nie integracja); 3) zasada niedyskryminacji. W punkcie 9. Rezolucji zaznacza się, że „nowa ustawa pociąga za

³⁸ *The new Ukrainian law on education: a major impediment to the teaching of national minorities' mother tongues*, Resolution 2189 (2017), Parliamentary Assembly, 12.10.2017, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24218&lang=en> [dostęp: 21.10.2017]

sobą znaczącą redukcję praw wcześniej uznanych na rzecz mniejszości narodowych w odniesieniu do ich własnego języka nauczania”. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy będzie śledzić rozwój sytuacji w Ukrainie w zakresie ochrony i promowania języków regionalnych i mniejszościowych, ponadto „zwraca się do władz Ukrainy o pełne wdrożenie przyszłych zaleceń i konkluzji Komisji Weneckiej i odpowiednie zmodyfikowanie nowej ustawy o oświacie” (p. 14).

W Ukrainie na Rezolucję ZPRE zareagowano w sposób zróżnicowany – większość polityków odniosła się do tego raczej spokojnie, odnotowując, że rezolucja w zasadzie nie zobowiązuje Ukrainy do podjęcia żadnych natychmiastowych kroków poza implementacją przyszłych wniosków Komisji Weneckiej, na które należy poczekać do grudnia³⁹. Z kolei zdaniem Wiceprzewodniczącej Parlamentu Ukraińskiego Iryny Heraszczenko, „dyskusja na temat rezolucji ZPRE w sprawie ukraińskiej ustawy o edukacji była bardzo emocjonalna i zmanipulowana [...] agresywne wypowiedzi niektórych przedstawicieli węgierskiej i rumuńskiej delegacji w ogóle czasami wyglądały jak ukryte pretensje terytorialne wobec Ukrainy i to jest niedopuszczalne”⁴⁰. Jednocześnie Iryna Herszczenko zaznaczyła, że strona ukraińska jest otwarta na dialog. Natomiast stały przedstawiciel Ukrainy w Radzie Europy Dmytro Kułeba oświadczył, że rezolucja ZPRE wywiera presję na Komisję Wenecką, a jednocześnie podkreślił, że Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy uważa podobnie, jak autorzy ustawy, że język państwowy należy znać i że jest to niedopuszczalne, że mniejszości narodowe nie znają języka państwowego⁴¹. Członek Komisji Weneckiej oraz były minister sprawiedliwości Ukrainy Serhij Hołowatyj uważa, że rezolucja ZPRE wbrew pozorom może pomóc Ukrainie i wskazał dwa kluczowe – jego zdaniem – punkty tego dokumentu: w swojej polityce językowej państwo powinno się kierować tym, że znajomość języka państwowego jest czynnikiem społecznej jedności i integracji oraz to, że rezolucja zakłada obowiązkowe

³⁹ *Резолюція ПАРЄ щодо закону про освіту не є «трагедією» для України – Ар'єв*, „Радіо Свобода”, 21.10.2017, <https://www.radiosvoboda.org/a/28790055.html> [dostęp: 21.10.2017]

⁴⁰ *Wiceprzewodnicząca ukraińskiego parlamentu uważa, że rezolucja ZPRE ws. ukraińskiej ustawy ma podwójne standardy*, ZIK, 12.10.2017, http://zik.ua/pl/news/2017/10/12/wiceprzewodniczca_ukraiskiego_parlamentu_uwaa_e_rezolucja_zpre_ws_1185455 [dostęp: 21.10.2017]

⁴¹ *Ухвалення резолюції ПАРЄ щодо освітнього закону є тиском на Венеційську комісію – Кулеба*, ТЧН, 18.10.2017, <https://tsn.ua/politika/uhvalennya-rezolyuciyi-parye-cherez-osvitniy-zakon-ye-tiskom-na-veneciysku-komisiyu-kuleba-1016075.html> [dostęp: 19.10.2017]

nauczanie w języku ukraińskim dla wszystkich⁴². Przypomniał on również, że według jednego z postanowień Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu język państwowy jest taką samą wartością konstytucyjną jak flaga państwowa i terytorium państwa.

Podsumowanie

Ustawa „O edukacji” jest kolejnym krokiem władz Ukrainy w kierunku wzmocnienia roli i znaczenia języka ukraińskiego w życiu publicznym. Poprzednie ustawy, zwiększające ukraińskojęzyczną przestrzeń, to uchwalona w dn. 23 maja 2017 roku ustawa o obowiązku zwiększenia do 75% kontentu ukraińskojęzycznego w telewizji oraz ustawa z dnia 16 czerwca 2016 roku o obowiązkowych limitach w radiu. Na szczeblu lokalnym również podejmowane są działania na rzecz zwiększenia języka ukraińskiego w różnych dziedzinach: np. Rada Miasta Kijów w dniu 5 października br. podjęła uchwałę „O likwidacji skutków okupacji sowieckiej w sferze językowej”, na mocy której m.in. we wszystkich zakładach świadczących usługi gastronomiczne jadłospis powinien być obowiązkowo w języku ukraińskim oraz – dodatkowo – innym (rosyjskim bądź angielskim). Ponadto w myśl tej uchwały dokumentacja w administracji samorządowej, w przedsiębiorstwach, placówkach publicznych, w ogłoszeniach oficjalnych powinna być prowadzona w języku państwowym⁴³.

Jednocześnie eksperci⁴⁴ zwracają uwagę, że wszystkie te kroki są jedynie próbą naprawienia szkodliwej ustawy językowej z czasów prezydentury Wiktora Janukowycza autorstwa Kiwałowa-Kolesniczenki, która w dalszym ciągu obowiązuje w Ukrainie (Trybunał Konstytucyjny już od roku bada zgodność tej ustawy z Konstytucją Ukrainy). Dlatego sama ustawa edukacyjna nie zmieni sytuacji językowej, gdyż wraz z nią powinna być uchwalona „Ustawa o języku”, która by regulowała funkcjonowanie języka ukraińskiego w różnych sferach życia publicznego, nie tylko zaś w dziedzinie edukacji, gdzie sytuacja z językiem ukraińskim jest niekiedy o wiele lepsza, niż w innych dziedzinach (np. w sferze

⁴² Резолюція ПАРС щодо мови освіти в Україні містить норми на нашу користь, - Головатий, „Еспресо”, 15.10.2017, https://espresso.tv/news/2017/10/15/rezolyuciya_parye_schodo_movy_osvity_v_ukrayini_mistyt_normy_na_nashu_koryst_golovaty

⁴³ Київська рада затвердила державну мову як першочергову у громадському обслуговуванні, „Радіо Свобода”, 05.10.2017, <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28776330.html> [dostęp: 21.10.2017]

⁴⁴ В. Кулик, Про українську мову в освіті й суспільстві, „Критика”, 15.09.2017, <https://krytyka.com/ua/community/blogs/pro-ukrayinsku-movu-v-osviti-y-suspilstvi> [dostęp: 21.10.2017]

handlu, usług czy show-biznesie). Dopóty, dopóki język ukraiński nie stanie się niezbędny do podjęcia pracy czy awansu zawodowego (natomiast w praktyce nierzadko nadal wymagana jest znajomość rosyjskiego), w społeczeństwie nie będzie motywacji, by się go uczyć i nim posługiwać. Jeśli chodzi zaś o rosyjskojęzycznych obywateli, to państwo nie powinno stawiać ich przed wyborem ukraiński albo rosyjski, nie żądać od nich wyrzeczenia się języka rosyjskiego na rzecz ukraińskiego, a umożliwiać im opanowania języka ukraińskiego jako dodatkowego. Jedną z najlepszych natomiast motywacji do dobrowolnej ukrainizacji byłaby, moim zdaniem, motywacja finansowa: jak tylko rosyjskojęzyczni obywatele Ukrainy zobaczą, że znajomość języka państwowego im się „opłaca” (w nauce, karierze, rozwoju, zwiększeniu obrotów i dochodów firmy etc.), będą sami jeden przed drugim się ukrainizować.